
O sociologiji konflikta Ralfa Dahrendorfa ili o “konfliktima u promjeni”*

ANA PAŽANIN**

Sažetak

Autorica razmatra Dahrendorfovnu teoriju konflikta. Polazi od Dahrendorfova razmatranja konflikata iz 1957. godine da bi završila s najnovijim radovima iz 2003. i 2005. godine. Ponajprije se pokazuje razvoj Dahrendorfove teorije konflikta i njezine osnove. Posebna se pozornost poklanja postojanju konflikta nakon klasne borbe te iscrpno izlaže Dahrendorfovnu tipologiju konflikata. Pokazuje se da Dahrendorf uspješno tipologizira konflikte. On ih dijeli na endogene i egzogene, političke i industrijske. Polazeći od dvostruke klasifikacije, otvorio je mogućnost za daljnjih petnaest različitih tipova.

Ključne riječi: Dahrendorf, društvo, klasna borba, konflikt, promjena, struktura

Uvod

Razvoj Dahrendorfove teorije društvene stratifikacije i s njom povezane teorije konflikta odvijao se u nekoliko faza. Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća za Dahrendorfa je bila važna Marxova misao o klasnoj suprotnosti u društvu. Tu je misao Dahrendorf modificirao. Nasuprot Marxu, koji je konstituiranje klasa i društvenu stratifikaciju vidio u ekonomskim odnosima vlasništva (nad sredstvima za proizvodnju), Dahrendorf pokazuje, na tragu Maxa Webera, da su klasni konflikti općenito određeni odnosima moći u udrugama vlasti. Sedamdesetih godina 20. stoljeća u okviru normativne teorije političkoga liberalizma Dahrendorf programatski razrađuje nove izazove

* Ovaj je rad izmijenjena i proširena verzija poglavlja o konfliktima iz doktorske disertacije “Sociologija klasa i klasnih sukoba u djelu Ralfa Dahrendorfa. Prilog Ralfa Dahrendorfa teoriji društvene stratifikacije”. Sintagma sadržana u naslovu rada – “konflikti u promjeni” – provlači se mnogim Dahrendorfovim djelima i najbolje izražava smisao njegove teorije konflikta.

** Ana Pažanin, znanstveni novak na Fakultetu političkih znanosti na projektu *Teorije izgradnje nacije i države u razdoblju globalnih promjena*.

promijenjenoga svijeta. To razdoblje karakterizira i teorijsko bavljenje životnim šansama. Posljednje tridesetogodišnje razdoblje obilježilo je Dahrendorfovo istupanje iz političkog života Savezne Republike Njemačke te koncentriranje na moderniziranje i na "globaliziranje" suvremenog svijeta. "Revolucija iz 1989." označuje "duboku brazdu u povijesti moderne", a procesom globalizacije otvaraju se prema unutra i prema van "perspektive otvorenog društva" kao "društva građana" u svijetu pripremljenom za novo (Dahrendorf, 1990.). U tom smislu 1989. nipošto ne označuje kraj povijesti nego, naprotiv, njezin ponovni početak.

Rad ima tri cjeline. U prvoj izvodimo Dahrendorfovnu teoriju konflikta i ustanovljujemo njezine temelje. U drugoj razmatramo što se dogodilo s konfliktom nakon klasne borbe, a u posljednjoj, trećoj dajemo iscrpnu analizu Dahrendorfovih tipova konflikata. Najprije nam se nameće pitanje: Što su konflikti? Dati odgovor na to pitanje teže je nego što se čini na prvi pogled. Već prelistavanjem dnevnih novina nailazimo na brojne odgovore. Tako se o konfliktima govori kao o ratovima, ili kao sporovima između poslodavaca i sindikata ili razmiricama između dvoje ljudi, konfliktima osjećaja, misli itd. Upravo je ta difuznost i različitost u pristupu konfliktima dovela do razlikovanja među različitim suvremenim teorijama konflikta. U tom mnoštvu različitih tumačenja konflikata pa na kraju krajeva, i razlikovanju brojnih teorija konflikata, ograničit ćemo se u uvodnom dijelu na klasifikaciju koju je dao njemački autor Ansgar Thiel. On smatra da se suvremena teorija konflikta treba podijeliti na pet najznačajnijih vrsta, ovisno o pristupu konfliktu. Tih pet teorija su: Dahrendorfova teorija konflikta, koja promatra konflikt kao efekt strukture; Coserova teorija, koja proučava konflikt kao odnos između funkcije i disfunkcije¹; Nashova, Harsanyjeva i Seltenova teorija tre-

¹ Coser, po uzoru na Simmelovo funkcionalističko promatranje konflikta, upućuje na "stabilnost i mogućnost očekivanja konfliktnog djelovanja" (Thiel, 2003.: 19). To znači da prema Coseru konflikti proizvode i nestabilnost i socijalnu postojanost, a time i mogućnost očekivanja. U tom smislu za Cosera stabilnost nije samo neki mogući znak socijalnih povezanosti u konfliktima pa konflikt također može biti znak za stabilne socijalne strukture, budući da nestabilne strukture ne bi imale nikakvu rezistenciju konflikta (Thiel, 2003.: 19-20; usp. Coser, 1956. i 1967.). Središnji je problem Coserove konfliktne teorije u odnosu funkcije i disfunkcije. Coser govori o "zajedničkim" i "nezajedničkim" konfliktima, koje označuje kao "funkcionalne" i "disfunkcionalne" konflikte, pa objašnjava da "funkcionalni ili 'pozitivni' konflikti integriraju, promiču konsenzus i u tom smislu su u stanju riješiti probleme koji su u osnovi konflikta i na sebe privlače funkcionalne promjene strukture. Iz disfunkcionalnih konflikata, naprotiv, ne rezultiraju nikakva rješenja koja su sposobna za konsenzus pa umjesto toga imaju posljedice koje dezintegriraju sistem" (Thiel, 2003.: 20). I Dahrendorf i Coser ističu da konflikti pomažu integraciji društva. Međutim, dok Dahrendorf, kao što ćemo vidjeti nešto kasnije, govori općenito o konfliktima kao integrativnom elementu, prema čemu je sav socijalni svijet konflikt, jer je promjena, Coser primjećuje da su funkcionalni ili pozitivni konflikti oni, koji imaju integrativno svojstvo, a svi ostali pomažu dezintegraciji društva. O Coserovoj teoriji konflikta Thiel kratko zaključuje da konflikte ne možemo označiti isključivo kao "funkcionalne" ili "disfunkcionalne" jer to ovisi o "perspektivi promatrača" i "o pripisanoj funkciji nakon konflikta u određenoj situ-

tira konflikt kao igru²; Glaslova gleda na konflikt kao na eskalativno socijalno događanje³; dok ga Luhmannova proučava sa stajališta socijalnog sistema⁴.

Svođenje konflikta na društvene strukture u sociologiji nije pozicija nekoga pojedinog autora. Pa ipak, treba izdvojiti Ralfa Dahrendorfa kao jednog od najutjecajnijih zastupnika sociološke teorije društvenog konflikta. Dahrendorf je jedan “od renomiranih njemačkih sociologa poslijeratnoga razdoblja” (Thiel, 2003.: 12). Dahrendorf definira konflikt kao “svaki odnos elemenata, ... koji se daje označiti s pomoću objektivne (latentne) ili subjektivne (manifestne) suprotnosti” te da “elementi danih konflikata u sebi samima mogu biti posve mnogoliki” i da se konflikti otuda “mogu odvijati vrlo različito” (Dahrendorf, 1972.: 23-24). Za klasifikaciju konfliktnih tijekova Dah-

aciji”, što znači da funkcionalnost i disfunkcionalnost ovise o konfliktnim uvjetima (Thiel, 2003.: 22-23).

² Nash, Harsany i Selten proučavaju konflikt kao igru. U konfliktu kao igri akteri sudjeluju “prema stanovitim pravilima” i donose “strateške odluke”, a “rezultat djelovanja neke konfliktne stranke nije ovisan samo o vlastitoj odluci, nego i o djelovanju drugih stranaka koje sudjeluju u interakciji” (Thiel, 2003.: 23). Karakterističan za teorijsko promatranje igre nekog konflikta jest sadržaj redukcije konfliktne situacije na strateško ponašanje sudionika. U teoriji konflikta kao igre konflikt se može različito klasificirati. Jedna se klasifikacija tiče razlikovanja u orijentiranju na vrstu interesa koje slijede sudionici, pa se prema tome razlikuje između konkurirajućih i kooperativnih interesa, što nadalje znači, “ako u nekom konfliktu leže isključivo konkurirajući interesi, tada je riječ o nekoj tzv. ‘igri nulte sume’” (Thiel, 2003.: 24).

³ Friedrich Glasl je autor brojnih publikacija o konfliktnom menadžmentu u organizacijama u upravi i internacionalnoj politici. Glasl polazi od definicije socijalnoga konflikta kao “interakcije između aktera” (individuuma, grupa, organizacija itd.). Za definiciju konflikta Glaslu nije dovoljno samo doživljavanje nespojivosti, nego ona “mora biti shvaćena u djelovanju barem jednog aktera”. Takva definicija ostavlja otvoreno pitanje upotrebljavaju li se konfliktni predmeti tijekom konflikta, jer “odlučna je nespojivost u mišljenju, opažanju, osjećaju ili htijenju” (Thiel, 2003.: 30-31). Iz rekonstrukcije Glaslove teorije konflikta može se zaključiti: 1. da “bi i teorijska konstrukcija nekoga socijalnog konflikta trebala dopustiti da se različite oblike socijalnih konflikata svede na mali broj usporedivih mehanizama jer bi se time izbjegla kompleksnost fenomenološkog tipiziranja konflikta”, 2. da bi teorijska konstrukcija konflikta “trebala biti neposredno spojiva s teorijskom konstrukcijom društva i organizacija, kako bi se spriječile nejasnoće u primijenjenim pojmovnostima”, 3. da bi se potom preko reguliranja trebalo “moći izvesti i ophođenje s potencijalima konflikta”, te 4. da bi se “unatoč svim poticajima, koje nudi Glaslov model eskalacije, trebalo moći izvesti označavanje konfliktnih eskalacija iz same teorije konflikta. Poddioba procesa eskalacije u faze trebala bi pritom omogućiti oštra razlikovanja” (Thiel, 2003.: 34).

⁴ Niklas Luhmann se orijentirao na “kritičke primjedbe” dotadašnjih radova o konfliktima te je “zahtijevao jedan teorijski novi početak objašnjavanja konflikata, i to na temelju teorije sistema” (Thiel, 2003.: 35). On opisuje konflikt na neutralan način kao slučaj primjene socijalne komunikacije među mnogim drugima i upravo zbog toga izbjegava kako da “konflikt ispostavi kao neko utemeljujuće, za socijalnu promjenu odgovorno, socijalno činjenično stanje i da mu tako pripíše normativna pozitivna/negativna razlikovanja” (Thiel, 2003.: 35).

rendorf konstruirao tzv. “dimenzije konflikta” – intenzitet i nasilnost.⁵ Intenzitet konflikta varira na skali od 0 do 1. Intenzitet se smanjuje: kad se šire uvjeti klasne organizacije; kad su različiti grupni konflikti u društvu u podređenom položaju; ako dolazi do promjena u distribuciji autoriteta, nagrada i vještina ili kod otvorenih klasa. Nasilnost u konfliktu varira također po skali od 0 do 1. Nasilnost se smanjuje: kad se šire uvjeti klasne organizacije; ako postoji deprivacija (uskraćivanje) nagrada i vještina na dijelu podređene klase koja dovodi do relativne deprivacije; ako postoji učinkovita regulacija klasnoga sukoba (Dahrendorf, 1959.: 238). O tome će biti riječi nešto dalje.

U Dahrendorfovoj teoriji konflikta bitan je zahtjev da društveni konflikt treba promatrati kao socijalni fenomen, koji se može izvesti iz struktura socijalnih jedinica. Dahrendorfova teorija sukoba polazi od toga da na karakter sukoba znatno utječu ne samo strukturalni uvjeti organiziranja konfliktnih grupa, nego i niz specifičnih faktora koji mogu pozitivno ili negativno korelirati s intenzitetom i nasilnošću sukoba. Jedan od takvih činitelja jest zbroj sukoba iz pojedinih vladajućih udruga u jedinstven sukob koji dobiva na snazi i žestini. Drugi činitelj je (ne)podudarnost osnovnih elemenata društveno-ekonomskog položaja grupe. Ukoliko je veći paralelizam između vlasti, vlasništva, dohotka i ugleda kao dominantne grupe, utoliko su veći izgledi za deprivaciju podređene grupe i intenzifikaciju sukoba. Osim navedenih faktora na karakter društvenih sukoba utječe i društvena pokretljivost, iako ta veza nije jednoznačna. Izražena intrageneracijska pokretljivost ne pridonosi stabilnosti konfliktnih grupa, pa tako ni intenzitetu sukoba. Između otvorenosti klasa i snage klasnog sukoba postoji obratna relacija. To se objašnjava stavom da većom pokretljivošću solidarnost uzmiče pred konkurencijom individuuma, čime se smanjuje energija za sukob (Dahrendorf, 1959.: 221-223). Promjenu društva, ali i društvenoga sukoba, kako se to osobito vidi u djelima kasnoga Dahrendorfa, nije uzrokovala samo gospodarska globalizacija, nego se uzroci mogu naći u brojnim razlozima povećane individualizacije. Dahrendorf ističe da nipošto nije lakše izići na kraj s individualiziranim konfliktom nego s “organiziranim borbama klasa ili drugih grupa” (Dahrendorf, 2004.: 121). Taj novi konflikt znači “da ljudi nemaju nikakav

⁵ Coser također primjećuje da postoji velika razlika između dviju dimenzija društvenog sukoba: intenziteta i nasilnosti. Nasuprot tome, Dahrendorf u odnosu na intenzitet i nasilnost razlikuje specifične situacije u kojima se svaka dimenzija ili zajedno smanjuje ili raste. Coser, dođuše, ne niječe Dahrendorfov doprinos razvoju teorije konflikta, ali smatra da je Dahrendorf previše okrenut biološičkom shvaćanju konflikta te da mu nije bila potrebna polemika s Parsonsom (osobito izražena u Dahrendorfovu djelu *Homo sociologicus*), jer da Dahrendorfova teorija katkad izgleda kao da nema potvrdu u analizi i da vrlo često Dahrendorf pobija i samog sebe. Coser ističe da Dahrendorf u djelu *Class and Class Conflict in Industrial Society* tvrdi kako zasad nema sociološke teorije koja bi uspješno integrirala koncepcije društvenoga konflikta i socijalnoga konsenzusa te da sociolozi moraju koristiti teorije integracije i teorije konflikta. Ponajprije Dahrendorfova teorija društva, a potom i teorija klasa i konflikta, pokazala je da mu je uspjelo biti most između teorije integracije i teorije konflikta.

osjećaj supripadnosti, nikakav angažman i otuda nikakav razlog slijediti zakon i vrijednosti koje iza njega stoje” (Dahrendorf, 2004.: 121). U tom smislu, kako napominje Thiel, mogućnost “je ponajprije u izvedivosti izvora konflikta iz strukturalnih uvjeta svakidašnjeg sistema u kojem konflikt nastaje. Socijalni konflikt time valja promatrati kao nadindividualni fenomen” (Thiel, 2003.: 12-13). Ovdje je riječ o spoznaji, opisivanju i objašnjavanju tipova konflikta koji se uvijek iznova pojavljuju, neovisno o tome koji su individuumi u tome sudjelovali. U tom smislu konstrukcija socijalnog konflikta dopušta da se udalji od osobne strukture pojedinačnog individuum, kako bi se mogla izvesti generaliziranja.

Konflikti bi se mogli svesti i na strukture društvenih jedinica (poput uloga, grupa, sektora, društava i transsocijalnih udruga). U svojim početnim teorijskim razmišljanjima o konfliktu Dahrendorf se bavi pitanjem o relevantnosti industrijskoga klasnog konflikta za sociološko razumijevanje naprednih modernih društava. On pritom dijagnosticira da industrijski klasni konflikt 19. stoljeća (kakav je vidio Marx), u zapadnim društvima 20. stoljeća više ne postoji. Prema shvaćanju Ralfa Dahrendorfa, socijalni konflikt mora stajati u središtu sociologije kao znanosti o društvu jer je njezina zadaća u tome da se objasni strukturalna dinamika promjene društva. Iz toga slijedi da se kod Dahrendorfa, za razliku od nekih sociologa, podudaraju teorija društva i teorija konflikta. Dahrendorf je svjestan kategorijalne diferencijacije pa ne reducira društvo na konflikt, ali smatra da nema društva bez konflikta, kao što ga nema bez vlasti i promjene. Teorija konflikta Ralfa Dahrendorfa postulira strukturalnu povezanost izvođenja i objašnjenja među ulogama vlasti, a konflikt interesnih grupa i društvene promjene, koje proizlaze iz konflikta, određuje u obliku općenite hipoteze da činjenica vlasti uvijek implicira neku latentnu suprotnost interesa koja izravno motivira manifestiranje te suprotnosti u otvorenom grupnom konfliktu i time sadržava potencijal za onu strukturalnu promjenu koja za posljedicu ima rješenje konflikta. Socijalni konflikti su time još uvijek strukturalno uvjetovani i objašnjeni. Za razliku od toga, nisu objašnjena empirijska odstupanja od te temeljne figure. Za Dahrendorfa vrijedi, kao empirijska činjenica, da postoji visoka varijabilnost u oblicima izražavanja socijalnih konflikata. Prema tome, stvarne su zasluge konfliktne teorije tek tamo gdje ona određuje empirijske uvjete koji objašnjavaju varijabilnost u obliku i izrazu konflikata, primjerice u pogledu njihova intenziteta ili nasilnosti. Već iz takvog shvaćanja konflikta postaje jasno u kojim pitanjima Dahrendorf zagovara rješavanje, a kad predlaže potiskivanje ili pak reguliranje konflikta. Rješavanje konflikta kao metoda nije dobro i nije realistično, smatra Dahrendorf, jer bi to iziskivalo da se odstrani strukturalna osnova konflikta. Stoga Dahrendorf reguliranje konflikata smatra najboljim izborom i terapijskim rješenjem tretiranja sukoba. U skladu s tim Dahrendorf zaključuje da su temeljna nejednakost društvene strukture i trajno određeni društveni sukob uvjetovani nejed-

nakošću moći i vlašću koja je, neizbježno, popraćena društvenom organizacijom.

Sukob i promjena strukture

Sredinom 20. stoljeća sociološkim mišljenjem dominira integracijska teorija društva. Međutim, vremenom se pokazalo da je ta teorija jednostrana pa ju je razorna kritika, kako Dahrendorf kaže, smjestila na “pravo mjesto”. Te su kritike potaknule rad jednoga od najvažnijih sociologa 20. stoljeća i teoretičara integracije Talcotta Parsonsa. Integracijskoj teoriji društva, koju se može sažeti u četiri elementa – stabilnost, integracija, funkcionalna koordinacija i konsenzus, Dahrendorf suprotstavlja teoriju sile koja se sastoji od sljedećih elementa – promjene, konflikta, dezintegracije, sile.

Svi sukobi mogu rezultirati promjenom u strukturi. Neki tipovi sukoba mogu biti superiorni i mogu stvoriti pojedinačne sukobe. Marx je, primjerice, vjerovao da su dominantni sukobi u svakom društvu klasni sukobi i da se svaka promjena strukture može opisati pojmovima antagonizama među klasama. Prema Marxu, klase koje su u sukobu predstavljaju manifestne, antagonističke grupe ili grupe koje tendiraju manifestnim sukobima. Individuumi oblikuju klasu za zajedničku borbu protiv neke druge klase. On postulira klasnu borbu kao dio definicije klase, a Dahrendorf ga ipak u tome ne želi slijediti. Društvene klase i klasni sukobi su kategorije koje su povezane i nerazdvojne, ali tip i intenzitet sukoba u koji je pojedina klasa uključena u pojedinoj situaciji može biti otkriven samo kroz proučavanje empirijskih uvjeta (Dahrendorf, 1957.: 209).⁶

⁶ Početna, ali dugotrajna Dahrendorfova znanstvena preokupacija bilo je Marxovo djelo. Ovdje ćemo uputiti na neke točke Dahrendorfove kritike Marxa. Glavna Marxova pogreška je u tome, smatra Dahrendorf, što je povijest svih dosadašnjih društava vidio kao povijest klasne borbe. Dahrendorf u početku to, doduše, ne naziva besmislenim ili krivim, ali ističe da bi bilo pogrešno tvrditi da je Marx mislio da je u svim društvima postojao klasni sukob. On je ipak, prema Dahrendorfu, smatrao da su dominantni sukobi u društvu klasni sukobi i da se svi sukobi i sve promjene strukture društva mogu svesti na klasne sukobe (Dahrendorf, 1957.: 131). Prilikom dokazivanja konflikata koji uzrokuju promjene Marx se uspio vratiti na pojam društvene strukture. Za njega socijalni sukobi nisu bili “slučajni događaj koji ne dopušta objašnjenje”. On je vjerovao da su ti sukobi nužni elementi strukture bilo kojeg društva, pa tako i dio kapitalističkoga društva (Dahrendorf, 1959.: 125). Marx je mislio da je sukob između proletarijata i buržoazije sukob klase jedne protiv druge, borba koja na vrhuncu znači “totalnu revoluciju”. Revolucionarni karakter društvene promjene za Marxa je središnji element njegove teorije klase. Međutim, nije samo revolucija društvena promjena jer kad govorimo o društvenoj promjeni, ne mislimo pritom samo na revoluciju. Ali ako govorimo o klasnom sukobu, onda možemo reći da njegov vrhunac može biti u revoluciji, odnosno, prema Dahrendorfu, može dovesti do “revolucionarne eksplozije” (Dahrendorf, 1959.: 131; 1957.: 134). Dahrendorf ističe kako u svakom društvu ili vladajućem udruženju (*Herrschaftsverband*) postoje dvije skupine položaja – vladajući i podređeni. Svaku od tih skupina karakteriziraju zajednički latentni interesi. Latentni

Od brojnih pitanja koja se pritom pojavljuju Dahrendorf sustavno pokušava odgovoriti samo na dva: kako odrediti sukob između dviju klasa i kako klasni sukob utječe na promjenu društvene strukture (1957.: 198).

U odgovoru na prvo pitanje Dahrendorf polazi od teorijskog postulata da su interesne skupine oblici klase i da su stalno u sukobu. Slijedeći T. H. Marshalla, Dahrendorf razlikuje konkurenciju koja počiva na osnovi istih interesa i konflikt koji počiva na osnovi različitih interesa, pa ide korak dalje i kaže kako postoje različiti tipovi konflikata: konflikt baziran na podjeli rada, tj. onaj koji je baziran na nejednakosti u plaćama poslodavaca i radnika i konflikt unutar samog sustava “na kojemu počivaju izvrštavanje funkcija i dioba odšteta” (1957.: 198). Ako je riječ o sukobu između interesnih skupina, onda se može govoriti o međusobnoj borbi interesnih skupina, od kojih jedna teži održavanju *status quo*, a druga istodobno teži njegovu modificiranju.

Drugo je pitanje ipak važnije za Dahrendorfa. Kako klasni sukob utječe na promjenu strukture? Promjenu strukture, kako se ona kreće i kroz koje procese, moguće je odrediti samo empirijskim istraživanjem, smatra Dahrendorf, iako se on tim problemom nije bavio na taj način.⁷ Dahrendorf, ipak, izlaže tri oblika djelovanja klasnih sukoba na društvenu strukturu. Oni mogu dovesti do promjene strukture: putem potpune promjene osoba koje posjeduju pozitivne vodeće pozicije; ako je riječ o djelomičnoj promjeni osoblja koje posjeduje vodeće pozicije; ili putem “akcidencija demokratskog procesa” (1957.: 201). Klasnoj teoriji je namjera objašnjenje oblika promjene društvene strukture. Dahrendorf se pita: što je klasnoj teoriji potrebno za postizanje toga cilja, pa utvrđuje da ona treba kategorije koje je moguće definirati – kategorije promjene strukture, društvenog konflikta, latentnih

interesi su sadržani u manifestnim interesima, a kvazigrupe organiziraju interesne skupine. Artikulacija manifestnih interesa i organizacija interesnih skupina mogu se spriječiti “empirijski održivim uvjetima organizacije”, koji mogu biti tehnički, politički, društveni i psihološki (Dahrendorf, 1959.: 239). Kad je završeno oblikovanje konfliktne grupe, ono se tada nalazi u odnosu s klasnim konfliktom. Marx je, dakle, razvio sveopću sociološku teoriju konflikta po kojoj svako društvo poznaje dominantan konflikt. Prema tome, “odnosi vlasništva sastavljaju jezgru nastajanja dviju suprotstavljenih grupa, koje se organiziraju u političkoj sferi, a čiji se konflikti pod stanovitim uvjetima stalno zaoštravaju da bi konačno u revoluciji utemeljili prelazak u novi društveni poredak” (Dahrendorf, 1961.: 148). S druge strane, Marx govori i o društvu bez klasa i klasnih konflikata kao komunističkom društvu. Stoga Dahrendorf ističe da je “teškoća u svim razlaganjima Marxova djela dvostruko lice njegova začetnika. Uvijek se istodobno ima posla s Marxom znanstvenikom i političarom, s par opsežnih knjiga, koje su barem svagda čitali, i sa svjetskim carstvom, koje je pod Marxovim imenom nastupilo ovaj put i na najintenzivniji način dodiruje život svakoga od nas pojedinaca” (Dahrendorf, 1961.: 159). Pokušaj, međutim, da se promjena socijalnih struktura izvede ili objasni iz grupnog konflikta besmislen je, smatra Dahrendorf. Činjenica da u nekom društvu postoje konflikti ne znači da to društvo živi na rubu građanskog rata. Društva se, štoviše, međusobno razlikuju prema načinu na koji razumiju rješavanje konflikta.

⁷ To mu nije zamjerio samo Thiel nego i brojni njegovi kritičari poput Leipertza i Schrapea.

interesa i kvazigrupa, manifestnih interesa i interesne skupine, moći i strukture moći⁸. Klasna teorija polazi od pretpostavke da se struktura moći u društvu sastoji od dvaju dijelova: s jedne strane su oni koji posjeduju moć, a s druge oni koji je ne posjeduju. Dahrendorf to naziva “prisiljavajućim, kontrolirajućim elementom” (1957.: 162). Koji su sve elementi koji obilježavaju pripadnost nekoj klasi? Dahrendorf ih navodi nekoliko: dohodak, prestiž, sigurnost, šanse.

Pritom treba upozoriti na zanimljivu Lamlinu poziciju koji pak smatra da Dahrendorf “razlikuje između uvjeta organizacije”, “konflikta” i “strukturne promjene”, te pritom razvija “neke općenite stavove”, koje on (Lamla) sažima u sljedećem: “a) U prelasku od latentne strukture kvazigrupa, koja struktura rezultira iz diobe uloga vlasti, k manifestnim interesnim grupama proizlaze ponajprije *problemi organizacije* neke takve interesne grupe. Da bi neka organizacija mogla uspjeti, moraju biti ispunjeni *društveni, tehnički i politički uvjeti*” ... “b) Važne empirijske *uvjete rješenja konflikta* između dviju interesnih grupa Dahrendorf vidi ponajprije u *količini socijalne mobilnosti* individuuma kao i u prisutnosti ili nedostatku ‘efektivnih mehanizama za regrutiranje socijalnih konflikata’ ... Na drugi način *mehanizmi reguliranja*, primjerice s pomoću instancija poravnavanja kako one dolaze do izražaja u tarifnim obračunima, imaju mogućnost kanalizirati konflikte institucionalno i naročito otupiti njihov nasilni potencijal” ... i “c) Treće područje empirijski varijabilnih uvjeta, koji se izravno tiču *strukturne promjene* Dahrendorf ponajprije ograničava dvama ekstremnim oblicima promjene odnosa vlasti: s jedne strane s pomoću revolucionarnih preokreta, a s druge strane s pomoću demokratskoga političkog procesa” (Lamla, 2002.: 214-215).⁹

Konflikti trebaju objašnjavati odnos među elementima, koji se prepoznaje po objektivnim (latentnim) ili subjektivnim (manifestnim) suprotnostima. Dahrendorf to pokazuje na primjerima dviju osoba koje se kandidiraju za isto mjesto ili dviju stranaka koje žele moć i sl. (Dahrendorf, 1961.: 202).

⁸ Promjena strukture je “svako odstupanje vrijednosti (normativna struktura) ili institucija (politička struktura) nekoga socijalnog jedinstva strukture u danom času od onih prethodnog časa koji je pretpostavljen svagda kao polazište”. Društveni sukob je “svaki odnos suprotnosti socijalnih grupa koji se može dokazati kao sistemski proizveden”. Latentni interesi su “sve položajno uvjetovane orijentacije ponašanja koje utemeljuju odnos suprotnosti između dvaju agregata položaja, a da nužno nisu svjesni nositelja položaja”. Kvazigrupa je “svaki agregat ukupnih nositelja položaja s jednakim latentnim interesima koji nije organiziran”. Manifestni interesi su “sve svjesne orijentacije ponašanja koje utemeljuju odnos suprotnosti između dviju grupa osoba”. Interesna skupina jest “svaki organizirani agregat osoba s jednakim manifestnim interesima”. Moć je “šansa da se kod osoba koje se mogu navesti nađe poslušnost za zapovijed određenog sadržaja”. Vladajuća je udruga ona “u kojoj su članovi kao takvi snagom važećega poretka podvrgnuti odnosima vlasti” (Dahrendorf, 1957.: 203-204).

⁹ Lamla nije jedini koji je kritizirao Dahrendorfovo djelo. Zanimljive su Gratzelove (1990.), Leipertzove (2002.) i Schrapeove (1977. i 1978.) kritike.

Međutim, kad je posrijedi socijalni konflikt, nije riječ samo o konfliktu između dviju strana, nego ih može biti i više.¹⁰ Socijalni konflikti nastaju zbog različitih razloga, a ponajviše zbog strukture društva. U oblicima socijalnog konflikta postoje promjene pa stoga teorija socijalnog konflikta duguje odgovor na pitanje pod kojim aspektima možemo opaziti promjene oblika socijalnog konflikta te o čemu one ovise. To su pitanja o dimenzijama i faktorima varijabilnosti socijalnoga konflikta. Dahrendorf tako vidi već spomenute dvije dimenzije društvenoga sukoba: intenzitet i nasilnost. Konflikti mogu biti manje ili više intenzivni i manje ili više nasilni. Ali to ne znači da je svaki nasilni konflikt istodobno i intenzivan i obratno. Nasilnost svih vrsta konflikata može se, međutim, smanjiti s pomoću jednoga sredstva koje Dahrendorf naziva reguliranjem socijalnoga konflikta. Upravo je regulacija konflikta, za Dahrendorfa, najbolji način rješavanja konflikta. Ali konflikti ipak neće posve nestati regulacijom niti će nužno postati manje intenzivnima. Uspješna regulacija konflikta ima niz pretpostavki. Te su pretpostavke, prema Dahrendorfu, u sljedećem: da konflikti imaju smisao; da se svaki zahvat u konflikt ograničava na reguliranje njegovih oblika i da se odriče uzaludna pokušaja odstranjenja njihovih uzroka; da se dana obračunavanja kanaliziraju na relevantan način; da se sudionici suglase o stanovitim pravilima igre prema kojima oni žele riješiti svoje konflikte (1961.: 229). Dahrendorf je uvjeren kako je teorija socijalnog konflikta srce ili jezgra sociološke analize cijeloga društva jer je sam konflikt žarište socijalne strukture. U konfliktu su stoga i šanse za njegovo reguliranje i slobodu. Sukob i sloboda otvaraju za Dahrendorfa dva pitanja. S jedne strane njega zanima “možemo li prihvatiti novu nejednakost?”, a s druge “hoće li nova nejednakost postati izvorom novih sukoba?” (2005.: 79). Pritom se otvaraju brojni novi zanimljivi problemi, ali se sada ne možemo njima baviti.

Sukob nakon klasne borbe?

Povijest je kod Dahrendorfa shvaćena kao niz epoha, koje se mogu opisati kao načini proizvodnje ili društvena struktura, te su reprezentirane vladajućom klasom. Jezgru svake socijalne strukture i klasne moći čini vlasništvo. Društvena struktura i vladajuća klasa ne mijenjaju se u toku jedne epohe. Dinamični je aspekt historijske epohe u snazi proizvodnje, dakle u ekonomskom potencijalu društva. Način proizvodnje, ili kako ga je Dahren-

¹⁰ Taj oblik konflikta Dahrendorf ilustrira primjerima konflikta između liječnika opće prakse i očekivanja njegovih pacijenata, kao i njih (pacijenata) sa zdravstvenim fondom, pri čemu je riječ o socijalnom konfliktu, jer se radi o konfliktu neovisno o određenom liječniku. Isto se pravilo upotrebljava za konflikte među političkim strankama, zaposlenicima i nadređenima, države i grada, različitih vjera i sličnog. Konflikt između dvoje ljudi nije socijalni konflikt. Također, pokušaj da tvrtka *X* preuzme tržište od tvrtke *Y* nije socijalni konflikt, ako je riječ o međusobnoj mržnji upravitelja (Dahrendorf, 1961.: 202).

dorf nazvao društvenom strukturom, ovdje je shvaćen kao ukupna norma koja vrijedi za pojedinu vremensku epohu. Proizvodnu moć ili ekonomski potencijal Dahrendorf shvaća kao količinu tehnoloških, organizacijskih, financijskih i drugih faktora koji čine “proizvodnu sposobnost privrednog jedinstva u nekom danom trenutku” (1972.: 75). Na početku neke epohe može doći do ostvarenja ekonomskog potencijala unutar postojećih struktura društva. U isto vrijeme, podčinjena klasa je kategorija koju Dahrendorf naziva “potencijalom sukoba”.

Dahrendorf smatra da raste broj teorija suvremenog društva u kojem je društvo opisano kao besklasno, amorfno u svojoj strukturi, te ga napokon opisuju i kao postkapitalističko ili samo kao postindustrijsko društvo. Te teorije pokazuju da je zastarjelo shvaćanje klasne perspektive s obzirom na klasni sukob. Tradicionalna teorija klasnoga sukoba bez iznimke je prihvaćala da su interesi uloga strukturirani, da velike kategorije imaju zajedničke interese koji moraju voditi izgradnji interesnih skupina. U djelu *Konflikt und Freiheit* Dahrendorf je pokušao otkriti neke glavne izvore konflikata u društvima koja su postigla visok stupanj gospodarskog razvitka pod uvjetima znatne slobode i proširenih građanskih prava. Sukladno tome, on smatra da bi taj pokušaj bio pogodan za “ispitivanje kako tekućih političkih ciljeva ... tako i političkih sredstava” (Dahrendorf, 1972.: 108). Dahrendorfov zaključak, koji možda najviše uznemiruje, odnosi se na političku organizaciju socijalnih interesa u modernim i visoko birokratiziranim društvima. Naime, može se zaključiti da postojeći oblici političke organizacije, a kao posljedica toga utjecaji igre stranaka, ni na koji način ne odgovaraju dominantnim razlikama interesa i uvjerenja. “Moglo bi se dogoditi”, zaključuje Dahrendorf, da se “jednoga dana nesposobnost sistema da iz samog sebe proizvede primjereniju političku organizaciju, ispostavi kao najproblematičnija slabost demokracije u službeničkom klasnom društvu” (1972.: 108). Prema Dahrendorfu, postoje oni koji vjeruju i osjećaju da je “modernizacija dovoljno uznapredovala i da je jedini lijek za rastuće egalitarno i racionalizirano društvo u obrani onih tradicija s pomoću kojih su ljudi među sobom bili povezani u prošlosti” (1972.: 108). Postoje oni koji zastupaju vrlo različite političke pozicije, ali, nastavlja Dahrendorf, “kod svih tih ljudi postoji neka tradicionalno autoritarna crta, koja još uvijek nalazi veliku potporu, čak u najviše razvijenim društvima” (1972.: 108). Dahrendorf smatra da se u svojim ekstremnim oblicima taj tradicionalizam može povezivati sa zahtjevom za većim vodstvom i za “personaliziranjem moći”¹¹.

Što se, pak, dogodilo s konfliktom nakon klasne borbe? Klasna borba nije u prošlosti, tumači Dahrendorf, “bogatima suprotstavila najsiromašnije,

¹¹ Ovdje autoritarizam postaje autokratski – upozorava Dahrendorf i zaključuje da se “možda tradicionalni fašizam sa svim svojim proturječnostima tradicije i modernosti dade opisati kao imanentna opasnost te pozicije” (Dahrendorf, 1972.: 108).

nego radnike, stoga ona i nije bila najžešća kad je siromaštvo bilo najveće, nego onda kad su stvari krenule nabolje. Nije vodila ni revoluciji, nego postupnom poboljšanju životnog položaja zapostavljenih. Na kraju je klasna borba izgubila svoju osnovnu pretpostavku – same nepomirljive klase” (2005.: 81). Uvriježilo se mišljenje, a tako smatra i Dahrendorf, da živimo u tzv. “znanstvenom razdoblju” u kojem se priprema i donošenje odluka, pa i same odluke, moraju prepustiti stručnjacima. Misao da je čovjek, u načelu, u stanju vladati svojim svijetom počiva na vjeri u moć znanja. Znanstvene i obrazovne institucije sve više zadobivaju središnje mjesto u društvu jer se u njima proizvodi nova moć. Kako u političkoj organizaciji društva kao cjelini tako i u organizaciji pojedinih utjecajnih institucija odlučujuće mjesto imaju znanstveno obrazovani stručnjaci (1972.: 107).¹²

Tipovi konflikta

Dahrendorf polazi od činjenice da svaki konflikt može biti protumačen samo u pojmovima društva u kojima je nastao. To znači i da se “svaki sukob može objasniti samo u odnosu na ‘udruženje’ u kojem se sukob pojavljuje i *vice versa*, svako se udruženje može analizirati u odnosu na sukobe koje ono proizvodi” (Dahrendorf, 1959.: 213). Također mogu postojati različiti tipovi grupnog sukoba s obzirom na konfliktne grupe. Tada razlikujemo konflikte klasnog tipa; konflikte između grada i sela; konflikte između katolika i protestanata (Dahrendorf, 1959.: 214). Uostalom, konflikt svakako “mora stajati u središtu teorije društva” (Lamla, 2002.: 207).

Dahrendorf smatra da se konflikti mogu ponajprije podijeliti na endogene i egzogene, dvije osnovne vrste konflikata. Potom se mogu razvrstavati u različite tipove. Dahrendorf se zadržava na endogenim konfliktima jer njihovo daljnje razlikovanje “neposredno upada u oči: rob i slobodnjak u Rimu, crnci i bijelci u SAD-u, protestanti i katolici u Nizozemskoj, Flamanci i Valonci u

¹² Dahrendorf daje primjer konflikta između industrijskih radnika i studenata na sveučilištu i tvrdi da je taj sukob dubok i da se ne može lako riješiti. Za razliku od drugih namještenika, radnici pripadaju grupama koje još imaju mnogo dobiti od znanstveno organiziranog društva; studenti, osobito oni iz obitelji koje pripadaju srednjem sloju, pitaju za kvalitetu života u jednom takvom društvu i otuda za plodovima organizacije (Dahrendorf, 1972.: 108). Ma kako se u tom pitanju željeli postaviti, jedno ne smijemo previdjeti, kaže Dahrendorf, pa navodi: govor o “znanstvenoj prirodi tehnotronskog razdoblja” (i tako prihvaća pojam Brzezinskog) ili “poznanstvjenog svijeta” (da upotrijebi riječi Schelskog) i ističe tvrdnju, koja nije manje ideološka nego npr. “predmoderna vjera da je Bog stvorio ljude visokima i niskima i uredio njihovo stanje” (Dahrendorf, 1972.: 108). Stoga je moguće prihvaćanje rastućega tehnokratskog svijeta staviti u pitanje i predočiti moderno društvo, koje doduše primjenjuje tekovine moderne znanosti i tehnologije, ali to čini samo da bi postiglo stanovite jednostavne ljudske ciljeve. Pritom postaju nužnima odluke koje izgledaju posve drukčije nego odluke neke politike prilagođivanja. Dahrendorf to izražava rečenicom: “Moguće je živjeti moderno ili racionalno, a ipak liberalno u europskom smislu” (Dahrendorf, 1972.: 108).

Belgiji, konzervativna i laburistička stranka u Engleskoj, sindikati i savezi poduzetnika u mnogim državama. Sve su to protivničke skupine u dovoljno poznatim konfliktima” (Dahrendorf, 1971.: 109). Dahrendorf smatra da je objašnjenje “egzogenih konflikata sociološkom strukturalnom analizom moguće samo ... kad se cijela društva ... shvaćaju kao jedinstva neke nove strukture, dakle kad se *C* kao struktura elemenata *A* i *B* analizira bez obzira na unutrašnju strukturu *A* i *B*” (1971.: 110). I sam Dahrendorf napominje, da je to “nužna vrlo apstraktna formulacija” i da je “objašnjenje društvenih konflikata” konačni cilj teorije društva (1971.: 114). U kontekstu razumijevanja tipova sukoba pojavljuju se dva problema. Za Dahrendorfa su to problemi vlasništva i autoriteta. Vlasništvo može, ali ne mora, biti povezano s autoritetom. Moguće je i da onaj koji posjeduje vodeće položaje u industriji nema vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. Pritom je riječ o odvajanju vlasništva i kontrole te sličnih sistema distribucije i podjele industrijskih radnika. Međutim, nijedan od tih strukturalnih elemenata ne uklanja industrijski sukob, oni, dapače, potiču intenzitet i nasilnost u konfliktu (1959.: 216). Dahrendorf smatra da postoje određeni konfliktni fenomeni kao što su rat, borba, konkurencija, rasprava prema kojima onda treba klasificirati različite vrste socijalnog konflikta. U tom smislu on nudi dva kriterija. Prema jednome, polazimo od opsega socijalnog jedinstva unutar kojega postoji konflikt. U načelno samovoljnom ograničavanju, idući od manjih prema većim jedinstvima, može se govoriti o pet različitih tipova konflikata:

- A. Konflikti unutar i među pojedinim socijalnim ulogama. Ovamo pripada očekivani konflikt u ulozi liječnika (*Intrarollenkonflikt*), ali i konflikt koji je karakterističan za moderno društvo, tipično proturječeje između obitelji i posla, odnosno obiteljskih i poslovnih uloga (*Interrollenkonflikt*);
- B. Konflikti unutar pojedinih društvenih skupina;
- C. Konflikti među organiziranim (interesnim skupinama) i neorganiziranim (kvaziskupinama) skupinama unutar regionalnih ili institucionalnih sektora društva (primjerice, učitelji i uprava u školi);
- D. Konflikti među organiziranim i neorganiziranim grupacijama koje čine cijelo društvo (u smislu teritorijalnoga državnog jedinstva);
- E. Konflikti između velikih jedinica, u smislu međudržavnih konflikata (1972.: 25).¹³

Nasuprot ovoj, postoji i klasifikacija koja je usmjerena na odnose u rangu na koje se orijentiraju elementi konflikta. Prema njoj razlikujemo:

1. Konflikte između načelno ravnopravnih protivnika;

¹³ Usp. Dahrendorf, 1961.: 203-204.

2. Konflikte među ili prema relevantnim pravilima, nadređenim i podređenim protivnicima;
3. Konflikte između jednog elementa i njegova dijela (većina naroda, odnosno manjina) (1972.: 26).

Kombinacijom jedne i druge klasifikacije, dobiva se 15 tipova konflikata. Ipak, netočno bi bilo tvrditi da svako društvo ima svaki od 15 tipova konflikata. U svakom slučaju, međutim, može se sa sigurnošću reći da se pojedine vrste konflikata pojavljuju u određenim vremenima. Tako, ovisno o vrsti sukoba, razlikujemo i različite teorije konflikta: teorije konflikta uloga, teorije konkurencije, teorije klasne borbe, teorije manjine i udaljenih odnosa, teorije sukoba za sistem izbora po proporciji i teorije međunarodnih odnosa.¹⁴

Dahrendorf ističe dvije vrste sukoba: industrijski i politički. Dahrendorf se ne slaže s onima koji tvrde da, budući da se “svakoga građanina više ne tiču problemi industrije”, za društvo 20. stoljeća vrijede posve drukčija pravila od onih u 19. stoljeću (1972.: 63). Doduše, uvriježilo se mišljenje da danas ljudi ne žive u tolikim suprotnostima i da se “svatko vrednuje prema svojoj zaslugi u nekoj sretnoj kooperativnoj cjelini i da otuda sociolozi, koji govore o konfliktima, samo nepotrebno ponovno iznose probleme koji su upravo uspješno položeni u akte povijesti” (1972.: 64). Iako to nije posve netočno, to ne znači da više ne postoji ono što bi razdvajalo političko društvo. Za Dahrendorfa, intenzitet je sukoba u kapitalističkom društvu porastao s položajem autoriteta i drugim faktorima socijalnog statusa, naročito dohotka. Za kapitalista dominacija znači visoka primanja, a za podređene, izrazito teške radne uvjete i materijalne neprilike. Jasna je, stoga, i korelacija distribucije autoriteta i društvene stratifikacije (1959.: 242). Različiti su tehnički uvjeti – vođe i ideologije, heterogeni načini novačenja položaja autoriteta (socijalni uvjeti) i politički uvjeti – koji drže industrijski sukob neko vrijeme u latenciji. Kad se industrijska udruženja stabiliziraju i uvjeti organizacije povećaju, a kapital i rad stvore organizacije suprotne ovima, stvaraju se manifestni interesi.

Osim manifestnih, Dahrendorf se bavi i latentnim interesima u industriji. On ističe da postoje dva prigovora koja se tiču njihove pojave u industriji. Prvi od tih prigovora je baziran na klasi. U tom smislu poboljšanje ekonomske situacije industrijskih radnika čini nerazumno pretpostavku nastavljanja konflikta. Teorija grupnog konflikta ne prihvaća tezu o povezanosti klasnog konflikta i ekonomskih uvjeta. Za pojavu društvenih sukoba nevažan je standard života sukobljenih strana, ali su važni odnosi autoriteta i razlike između nadređenih i podređenih skupina. Čak i ako svaki radnik posjeduje automobil, kuću ili druga obilježja komfora i civilizacije u kojoj živi, korijen

¹⁴ O tome više vidi: Dahrendorf, 1972.

industrijskoga klasnog konflikta nije moguće ukloniti (1959.: 252-254). Drugi je prigovor uperen protiv pretpostavke postojanja latentnog konflikta, koji je sadržan u tezi da je zamjena kapitalista menadžerima uklonila osnovu za postojanje industrijskoga klasnog konflikta. Broj stručnjaka u industrijskim poduzećima obično je ograničen. Drugu spornu skupinu čine zanimanja poput direktora odjela, tipkačica, računovođa i poslovođa (1959.: 255). Dahrendorf osobito ističe kako je potrebno razlikovati birokrate i tzv. bijele ovratnike. Uloge birokrata trebale bi se označiti kao uloge različitih menadžera. U svakom društvenom poretku i u svakom vremenu autoritarna struktura u industrijskim poduzećima generira, neovisno o socioekonomskom statusu radnika i načinu novačenja menadžera, latentne interese i kvaziskupine u smislu klasne teorije. Njihov konflikt se može opisati kao “krajnji izvor klasnih antagonizama u društvu” (1959.: 256-257).¹⁵

Industrijski konflikt je u postkapitalističkom društvu postao manje nasilnim jer je njegovo postojanje prihvaćeno, a manifestacija socijalno regulirana. Danas se industrijski konflikt prepoznaje kao nužna značajka industrijskog života. Uvjete proizvodnje u postkapitalističkom društvu Dahrendorf opisuje kao empirijsku analogiju modelu klasne teorije. Autoritarna struktura poduzeća generira dvije kvazigrupe: upravljanje i rad s njihovim latentnim interesima, iz kojih se stvaraju dvije interesne grupe: udruge zaposlenika i sindikati sa svojim specifičnim manifestnim interesima. Dahrendorf se dotiče niza problema koji se pojavljuju u vezi s formiranjem industrijskih klasa (1959.). Iako bi to bilo zanimljivo istražiti, ovdje nećemo ulaziti u te probleme. Sada ćemo se kratko dotaknuti problema institucionalne izolacije industrije u suvremenom društvu. Naime, industrijski je konflikt institucionalno izoliran i u postkapitalističkom društvu, što Dahrendorf pokazuje u sljedećem:

1. Pozicija u autoritarnoj strukturi industrije i pozicija u autoritarnoj strukturi društva nije više identična; industrijska pozicija čovjeka ne prejudicira njegovu političku poziciju.

¹⁵ Klase su već za Marxa konfliktne skupine ako su zadovoljeni sljedeći uvjeti: nepostojanje pokretljivosti; položaj autoriteta, vlasništva i općega društvenog statusa; položaj industrijskog i političkog konflikta; nepostojanje regulacije konflikta. U vezi s tim Dahrendorf podsjeća da su klase konfliktne skupine koje su “uključene u ekstremno intenzivnim i nasilnim sukobima koji teže ekstremnim, trenutačnim i radikalnim promjenama” te tvrdi da su razlike između podređenih i nadređenih komplementarni aspekti industrijske organizacije (Dahrendorf, 1959.: 245). Naime, sistem superordinacije i subordinacije je zasnovan na autoritarnim odnosima između različitih pozicija. Za industrijskog radnika rad se sastoji od prihvaćanja uloga koje su definirane dužnostima koje odgovaraju danoj poziciji, tj. “obvezom poštovanja naredbi danih osoba”. Neki industrijski sociolozi negiraju postojanje kategorije autoriteta na industrijska poduzeća na općoj ili pojedinačnoj razini jer smatraju da zaposlenici predstavljaju interese cijelog poduzeća (Dahrendorf, 1959.: 249-250).

2. Ni latentni ni manifestni klasni interesi industrijskog sukoba ne moraju biti identični latentnim i manifestnim interesima nekih ljudi u političkom konfliktu. Industrijski se konflikt odnosi na sferu industrije. Brine se za uzdržavanje i promjene industrijskoga *status quo*, koji pak ne uključuje socijalni *status quo*.
3. Dominantne i podčinjene klase u industriji ne trebaju biti dugo dio odgovarajućih političkih klasa. Teorija klasa dopušta zaključak da su udruženja diskretnija od dominantne i podčinjene klase u društvu. Dahrendorf to potvrđuje kad kaže da su u postkapitalističkom društvu “vladajući i oni kojima se vlada, diskretne grupe” (1959.: 271).
4. Članstvo u industrijskoj klasi ostavlja otvorenim kojoj će političkoj klasi pojedinac pripadati (1959.: 271).

Teorija institucionalne izoliranosti industrijskoga konflikta, prema Dahrendorfu, nije znanstvena teorija, nego opća orijentacija ili gledište. Točno je shvaćanje da s razvojem industrije industrijski konflikt postaje institucionalno izoliranim i u postkapitalističkim društvima. Iz toga slijedi da je njegova uloga izgubila snagu za socijalnu osobnost industrijskog radnika koju ograničava samo njegovo društveno ponašanje. Ako shvatimo industriju i društvo kao dva odvojena socijalna konteksta, tada vidimo da konflikti u jednome ne dovode do konflikta u drugome. Industrijski je konflikt u postkapitalističkom društvu ograničen na njegovu specifičnu sferu. Ako su distribucija uloga i izvori industrijskog konflikta izgubili zajedničko društveno obilježje, onda su interesne grupe u industriji i društvu također latentne organizacije. One mogu biti povezane tradicijom ili zajedničkim uzrokom. U postkapitalističkom društvu, zaključuje Dahrendorf, vladajuće i podređene klase industrije i političkog društva dvije su neovisne strane sukoba (1959.: 275-276).

Što je zapravo izolirani industrijski klasni sukob? Dahrendorf tu izoliranost objašnjava tako što kaže da su se industrija i industrijski klasni sukob u društvu umnogome ‘nasukali’. To nije ništa negativno jer smo zauzeli određena i čvrsta mjesta u društvu. Drugo pitanje na koje Dahrendorf pokušava odgovoriti jest: Je li moguće teoriju institucionalnog izoliranja industrije općenito formulirati? Budući da je život u razvijenim industrijskim društvima racionaliziran, mehaniziran i industrijaliziran, a proizvodi industrije gospodare potrošnjom svih slojeva stanovništva, industrijski i politički problemi usko su povezani. Ako industrijska proizvodnja bude spriječena štrajkom, te će posljedice osjetiti svi članovi društva. To će se, za Dahrendorfa, dogoditi ako industrija nije izolirana (1957.: 237). Teza da je industrijski klasni sukob s industrijom u razvijenim industrijskim društvima institucionalno izoliran, može se još nečim potkrijepiti. Kao što smo već vidjeli, Dahrendorf smatra da industrijski položaji autoriteta i politički položaji autoriteta nisu nužno identični, kao što ni latentni ni manifestni klasni interesi industrijskoga kla-

snog sukoba ne moraju biti identični latentnim i manifestnim interesima njihovih nositelja u političkoj sferi. Industrijski klasni interesi ograničeni su na područje industrije. Njihov je cilj u promjeni industrijskoga, a ne ukupno društvenoga *status quo*. Ako je, pak, točna tvrdnja da je industrijski klasni konflikt institucionalno izoliran, iz toga slijedi, smatra Dahrendorf, da je ona samo ograničen isječak socijalnog ponašanja (Dahrendorf, 1957.: 240). Iz teorije institucionalne izolacije industrijskih klasnih konflikata u području političke organizacije slijedi da radnički sindikati i političke stranke nisu više identični, tj. da je industrijska radnička partija izgubila politički smisao.

Kad je posrijedi sustav konfliktne regulacije, treba reći da on postoji i u političkoj sferi. Promjena vlade u demokratskoj zemlji događaj je sastavljen od niza faktora. Najprije, bez obzira na to o kojoj je promjeni riječ, to ne djeluje štetno na pravila igre koja prihvaćaju obje strane. Potom, ta pravila igre uključuju za sve stranke legitimna očekivanja postizanja moći u budućnosti. Najzad, velik dio ili cijelo administrativno osoblje bit će zbrinuto u svim demokratskim državama postkapitalističkoga doba. Društvena struktura i politička pravila igre se kombiniraju kako bi se ublažila posljedica promjena koje su rezultat izbora, a pomažu i očuvanju naravi društvenog razvoja koja prolazi institucionalizirani konflikt (1959.: 308). Dahrendorf naglašava kako je važno rješavanje konflikta, ali da bi još važnije bilo ukloniti mogućnost da uopće do njega dođe. On se, otuda, bavi i mogućnostima rješavanja konflikta, ali i regulacijom društvenog konflikta. Da bi regulacija konflikta bila moguća, obje strane u sukobu trebaju prepoznati potrebitost i stvarnost konfliktne situacije. U svakoj konfliktnoj situaciji uvijek postoje zajednički interesi, odnosno, kako Dahrendorf kaže, “bez zajednice nema sukoba, i obratno” (1959.: 225). Odlučujući faktor je prepoznavanje konfliktne situacije te, ako je moguće, i suprotstavljanje toj situaciji. Regulacija konflikta je za Dahrendorfa organizacija interesnih skupina. Sve dok su snage u sukobu difuzne, inkohherentne i nagomilane, regulacija nije moguća. Da bi regulacija bila moguća, suprotstavljene bi strane trebale shvatiti da postoje pravila igre koja određuju i njihove odnose i oblike regulacije.

Dahrendorf navodi tri oblika regulacije političkog konflikta. Prvi je oblik nagodba ili pomirenje, predstavljeni preko određenih institucija poput parlamentarnih tijela ili, kako Dahrendorf kaže, kvaziparlamentarnih tijela u kojima se susreću interesne skupine ili njihovi predstavnici koji žele mirno riješiti konflikt. Drugi je oblik ono što bi se u industriji nazvalo posredovanjem. Dvije strane sporazumiju se konzultiranjem neke vanjske strane koja treba dati savjet, ali taj savjet nema odlučujuću snagu za strane u sporu. Treći je oblik arbitraža. Oblik regulacije ovisi o situaciji (1959.: 228).

Općenito, rješavanje konflikata znači smanjenje ‘nasilnosti’ svih vrsta konflikata. Konflikti ne postaju odjednom nužno manje intenzivni, ali ih se postupno može kontrolirati. Teorija konflikta je, smatra Dahrendorf, dio so-

ciološke analize cijelog društva, jer je sam konflikt žarište društvenih struktura. Stoga su mogućnosti primjene konfliktne teorije višestruke. Dva su načina tretiranja društvenih konflikata. S jedne strane, postoji totalitarizam koji se koristi suzbijanjem, a s druge je demokracija koja se koristi regulacijom konflikta (1972.: 42-45). Otuda je razlikovanje demokratskih i totalitarnih društava bitna točka u načinu rješavanja konflikta. Dahrendorf preferira društvo u kojem je intenzitet političkoga konflikta sveden na najmanju mjeru. U takvom tipu društva posjedovanje autoriteta ne implicira nužno bogatstvo, prestiž i sigurnost. Postoje različite elite na vrhu skale. Pluralizam u demokratskim društvima temeljen je na prepoznavanju i prihvaćanju društvenoga konflikta. Dahrendorf zaključuje da u slobodnom društvu “konflikt može izgubiti na intenzitetu i nasilju, ali će i dalje biti prisutan”, čime potvrđuje ključnu misao svoje teorije konflikta (1959.: 318).

Zaključak

Kao što se može vidjeti iz prethodne analize, Dahrendorf smatra da se više ne može govoriti o klasnom konfliktu u klasičnom smislu riječi. Time se pridružuje skupini istraživača koja “ne vidi nikakve političke borbe među grupama koje stoje na objema stranama prohodnih barijera moći i prava” (1992.: 235)¹⁶. No, stari konflikt nije posve nestao. Klase još uvijek postoje. Štoviše, većinska klasa još uvijek vodi borbu oko diobe moći. Međutim, Dahrendorf realistično tvrdi da “odnos između većinske klase i potklase ne može i neće proizvesti nikakve organizirane konflikte koji bi bili usporedivi s onima između buržoazije i radničke klase” (1992.: 243). Posrijedi je zapravo stanje u kojem većinska klasa nije više sigurna u svoj položaj, budući da je došlo do onoga što Dahrendorf naziva “individualiziranjem socijalnog konflikta”. Naime, solidarno djelovanje u organiziranim skupinama “ima visoke emocionalne troškove i traje dugo prije negoli se nešto postigne” (Dahrendorf, 1992.: 236). Iz toga se može zaključiti da će ljudi, gdje god je to moguće, pokušati napredovati vlastitim snagama i tako rješavati konflikte, čime “individualna mobilnost stupa na mjesto klasne borbe” (Dahrendorf, 1992.: 236). Konflikti, međutim, nisu bitke u nekoj revoluciji ili demokratska klasna borba, oni su anomija, a anomija ne može trajati.

Na kraju još osvrt na Lamlinu kritiku Dahrendorfove teorije. On tvrdi da ta teorija “ostaje još jako zarobljena ‘ortodoksnim konsenzusom’ poslijeratne sociologije i da zato dijeli mnoge njezine slabosti”. Lamla savjetuje Dahrendorfu da svoj model “ukrsti s postojećim teorijskim objašnjenjima društvene integracije”, odnosno da bi morao “novim, općenitijim društveno-teorijskim okvirom prevladati ne samo Marxovu klasnu teoriju, nego i Parson-

¹⁶ Usp. Dahrendorf, 1988.: 158.

sovu teoriju konsenzusa društvene integracije” (Lamla, 2002.: 226). Time se Lamla približava onim kritičarima koji variraju tezu da Dahrendorfova teorija ima više veze s Parsonovim funkcionalizmom, nego s Marxovim idejama o klasnom konfliktu.¹⁷ Pritom treba istaknuti da Lamline tvrdnje ne stoje jer je upravo Dahrendorfu, što je suprotno dominantnoj struji u društvenoj teoriji sredinom 20. stoljeća, stalo do toga da društvene strukturalne elemente odredi tako da oni odgovaraju na pitanje što društva pokreće, odnosno dalje razvija. U razvijanju svoje teorije konflikta on, doduše, ‘posuđuje’ od Marxa, ali to odmah modificira, jer objašnjenja historijskog materijalizma smatra prevladanima. Posljedica toga je okretanje funkcionalizmu Talcotta Parsonsa. Zaključno treba reći da Dahrendorf ne slijedi ni Parsonsa u potpunosti, nego iz njegove teorije uzima četiri shvaćanja o društvenoj integraciji (stabilnost, ravnotežu, funkcionalnost svih elemenata nekog društva i vrijednosni konsenzus njegovih članova) i transformira ih u smislu nove interpretacije Weberove koncepcije vlasti. Iz toga se vidi da je Dahrendorfova teorija konflikta između marksističke i strukturalno-funkcionalističke teorije pa je tako njihova ključna poveznica.

Literatura

- Coser, Lewis A., 1956.: *The Functions of Social Conflict*, The Free Press, New York.
- Coser, Lewis A., 1967.: *Continuities in the Study of Social Conflict*, The Free Press, New York.
- Dahrendorf, Ralf, 1957.: *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*, Enke, Stuttgart.
- Dahrendorf, Ralf, 1959.: *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford/ California.
- Dahrendorf, Ralf, 1961.: *Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologische Analyse der Gegenwart*, Piper, München.
- Dahrendorf, Ralf, 1971.: Zu einer Theorie des sozialen Konflikts, u: Wolfgang Zapf (ur.), *Theorien des sozialen Wandels*, Kiepenheuer&Witsch, Köln-Berlin.
- Dahrendorf, Ralf, 1972.: *Konflikt und Freiheit: Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, Piper, München.
- Dahrendorf, Ralf, 1988.: *The Modern Social Conflict: An Essays of the Politics of Liberty*, Weidenfeld & Nicolson, London.
- Dahrendorf, Ralf, 1992.: *Der moderne soziale Konflikt*, Deutsche-Verlags-Anstalt, Stuttgart.
- Dahrendorf, Ralf, 2003.: *Auf der Suche nach einer neuen Ordnung. Vorlesung zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert*, C.H.Beck, München.

¹⁷ O tome i drugim zamjerkama vidi: Gratzel, 1990.; Leipertz, 2002.; Schrape, 1977. i 1978.

- Dahrendorf, Ralf, 2004.: *Der Wiederbeginn der Geschichte*, C.H.Beck, München.
- Dahrendorf, Ralf, 2005.: *U potrazi za novim poretkom. Predavanja o politici slobode u 21. stoljeću*, Deltakont, Zagreb.
- Gratzel, Gilbert A., 1990.: Freiheit, Konflikt und Wandel, u: *Jahrbuch zur Liberalismus*, Friedrich-Naumann-Stiftung, Baden-Baden, str. 11-45.
- Lamla, Jörn, 2002.: Die Konflikttheorie als Gesellschaftstheorie, u: Throsten Bönacker (ur.): *Sozialwissenschaftliche Konflikttheorien. Eine Einführung*, Leske+Budrich, Opladen, str. 207-230.
- Leipertz, Harald, 2002.: *Das Prinzip der Gerechtigkeit in den gesellschaftswissenschaftlichen Ansätzen Dahrendorfs und Habermas': Zur Diskussion der Leitkultur und Zivilkultur*, Technische Hochschule Aachen, Aachen.
- Schrape, Klaus, 1977.: *Theorien normativer Strukturen und ihres Wandels 1*, Social Strategies Publishers, Basel.
- Schrape, Klaus, 1978.: *Theorien normativer Strukturen und ihres Wandels 2*, Social Strategies Publishers, Basel.
- Thiel, Ansgar, 2003.: *Soziale Konflikte*, Transcript Verlag, Bielefeld.

Ana Pažanin

*ON RALF DAHRENDORF'S SOCIOLOGY OF CONFLICT
OR ON "CONFLICTS IN CHANGE"*

Summary

The author looks into Dahrendorf's conflict theory beginning with Dahrendorf's 1957 interpretation of conflicts and ending with his most recent works of 2003 and 2005. The paper begins with an account of the evolution of Dahrendorf's conflict theory and its foundations. Highlighted are the conflicts stemming from class struggle and Dahrendorf's relevant taxonomy of conflicts. According to Dahrendorf, conflicts are divided into the endogenous and the exogenous, the political and the industrial, plus fifteen subtypes.

Key words: Dahrendorf, society, class struggle, conflict, change, structure

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* anapaza@yahoo.com